

ΕΚΤΑΚΤΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 22^{ΑΣ} ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 2002

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΠΕΡΓΑΜΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ (ΖΗΖΙΟΥΔΑ)

ΚΡΙΣΙΜΟΙ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΟΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ
ΣΤΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΔΕΚΑΕΤΙΑΣ ΤΟΥ 1950

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ κ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Γ. ΔΡΑΚΑΤΟΥ

Ἡ ἐλληνικὴ οἰκονομία μετὰ τὸν δεῦτερο παγκόσμιο πόλεμο πέρασε ἀπὸ διάφορες φάσεις καὶ μπορεῖ νὰ ὑποστηριχθεῖ ὅτι, σὲ γενικὲς γραμμές, εἶχε, σὲ σχέση μετὰ ἄλλες χῶρες, πολὺ καλὲς ἐπιδόσεις, χωρὶς αὐτό, βέβαια, νὰ σημαίνει ὅτι δὲν ἐμφανίσθηκαν καὶ ἀδυναμίες, οἱ ὁποῖες μάλιστα βαθμιαίως ἐξελίχθηκαν σὲ μείζονα ζητήματα. Στις ἐξελίξεις αὐτὲς ὅπωςδήποτε συνέβαλαν τὰ μέτρα πολιτικῆς ποῦ ἐλήφθησαν κατὰ καιροὺς πρὸς ἀντιμετώπιση εἰδικῶν προβλημάτων, καθὼς καὶ τὸ διεθνὲς οἰκονομικὸ περιβάλλον ποῦ διαμορφώθηκε ὑπὸ τὴν ἐπήρεια τῶν νέων ἰσορροπιῶν.

Ὡστόσο, θεμελιώδη σημασία γιὰ τὴν ὅλη πορεία τῆς οἰκονομίας μεταπολεμικῶς εἶχαν οἱ κατευθύνσεις ποῦ δόθηκαν στὶς ἀναπτυξιακὲς προσπάθειες ἀμέσως μετὰ τὴν ὀλοκλήρωση τῆς ἀνασυγκροτήσεως τῆς χώρας. Ὑπὸ τὴν πίεση τῆς καταστάσεως ποῦ εἶχε ἤδη διαμορφωθεῖ, ζυμώθηκαν ἰδέες καὶ ἔγιναν γόνιμες συζητήσεις πάνω στὶς βασικὲς ἀρχές, τοὺς στόχους καὶ τὰ μέσα, ποῦ θὰ ἔπρεπε νὰ υἱοθετηθοῦν στὰ προγράμματα ἀναπτύξεως, στὰ ὁποῖα ἐνσωματωνόταν τότε ἡ οἰκονομικὴ πολιτικὴ.

Τὴν ὁμιλία αὐτὴ θὰ ἀρχίσω μὲ μιὰ σύντομη καταγραφή τῶν διαρθρωτικῶν χαρακτηριστικῶν τῆς ἐλληνικῆς οἰκονομίας στὶς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ 1950, στηριζόμενος, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, σὲ διαπιστώσεις ποῦ προέκυψαν ἀπὸ πρόσφατες ἐρευνητικὲς μου προσπάθειες. Ἀκολουθῶντας, θὰ ἐξετάσω τίς ἐπιστημονικὲς ἀντιλήψεις ποῦ πρυτάνευσαν τότε σχετικὰ μετὰ τὸν τρόπο προσεγγίσεως τοῦ γενικότερου ἀναπτυξιακοῦ αἰτήματος. Στὰ πλαίσια μιᾶς τέτοιας ἀναλύσεως, θὰ ἐντοπίσω καὶ θὰ ἀξιολογήσω τίς πολιτικὲς ποῦ ἐπελέγησαν γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸ καὶ μπόρεσαν νὰ δώσουν τὴ μεγάλη ὠθηση. Τέλος, χρησιμοποιώντας τὴν πολύτιμη ἐμπειρία τῆς ἐποχῆς ἐκεί-

νης, θὰ ἀναζητήσω τοὺς κατάλληλους τρόπους ἀντιμετωπίσεως καὶ τοῦ σημερινοῦ οἰκονομικοῦ προβλήματος.

*

* *

Προκειμένου νὰ ἐξεταστοῦν οἱ οἰκονομικὲς συνθήκες ποὺ ἐπικρατοῦσαν στὶς ἀρχὲς τῆς δεκαετίας τοῦ 1950 εἶναι, προφανῶς, ἀνάγκη νὰ γίνῃ ἀναδρομὴ στὶς ἐξελιξίσεις ποὺ σημειώθηκαν μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Ἑλλάδος, κατὰ τὴν ὁποία, ὅπως εἶναι γνωστό, ἡ κατάσταση τῆς οἰκονομίας τῆς ἦταν χαώδης. Σημειωτέον ὅτι, σύμφωνα μὲ ὀρισμένες ἐκτιμήσεις, τὸ 1945 τὸ ἐθνικὸ εἰσόδημα ἀποτελοῦσε μόλις τὸ 31% ἐκείνου τοῦ 1938. Γιὰ τὸν σχηματισμὸ σωστῆς εἰκόνας τῆς οἰκονομίας ιδιαίτερη σημασία ἔχει ἡ ἀναφορὰ στοὺς βασικοὺς παραγωγικοὺς συντελεστές. Ἐν πρώτοις, τὸ ἐργατικὸ δυναμικὸ εἶχε μειωθεῖ σοβαρά, λόγω τῶν μεγάλων ἀπωλειῶν στὶς πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις καὶ τὴν ἐθνικὴ ἀντίσταση, καθὼς καὶ λόγω αὐξήσεως τῆς θνησιμότητος ἐξ αἰτίας τῆς ἐλλείψεως, ἰδίως στὰ μεγάλα ἀστικά κέντρα, ἀκόμη καὶ τῶν στοιχειωδῶν εἰδῶν διατροφῆς. Ἀλλὰ καὶ στὸ ἐργατικὸ δυναμικὸ ποὺ ἀπέμεινε μετὰ τὴν ἐχθρική κατοχὴ τὸ ποσοστὸ ἀνεργίας ἦταν πολὺ ὑψηλό. Ἐξ ἄλλου, ἀπὸ τὸ πραγματικὸ κεφάλαιο τῆς οἰκονομίας τίς μεγαλύτερες καταστροφὲς εἶχε ὑποστῆ τὸ μέρος του ποὺ ἀφοροῦσε στὴ βασικὴ ὑποδομὴ. Ὅμως, καὶ ἄλλες μορφὲς οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς ὑποδομῆς βρίσκονταν σὲ κατάσταση προχωρημένης ἀποσυνθέσεως. Ἀποφασιστικῆς σημασίας ἀνασταλτικὸ παράγοντα γιὰ τὴ λειτουργία τοῦ οἰκονομικοῦ συστήματος ἀποτελοῦσε ἡ πλήρης σχεδὸν ἀπονέκρωση τῶν τραπεζικῶν ὑπηρεσιῶν, ἐξ αἰτίας τῆς προϊούσας ἐξαφανίσεως τῆς δραχμῆς ἀπὸ τίς συναλλαγὰς καὶ τῆς διεξαγωγῆς τοῦ μεγαλύτερου μέρους τους μὲ χρυσὲς λίρες.

Ἄν ληφθοῦν ὑπ' ὄψη οἱ ἀνάγκες ποὺ εἶχαν σχέση μὲ τίς νέες συνθήκες ποὺ διαμορφώνονταν στὴ μεταπολεμικὴ περίοδο, εὐκόλα γίνεται ἀντιληπτὸ τὸ μέγεθος τῶν προσπαθειῶν ποὺ ἔπρεπε νὰ ἀρχίσουν νὰ καταβάλλονται ἀμέσως μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση, ἀφ' ἑνὸς γιὰ τὴ σταθεροποίηση καὶ ἀφ' ἑτέρου γιὰ τὴν ἀνασυγκρότηση τῆς οἰκονομίας. Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὴ σταθεροποίηση ἔπρεπε ἀμέσως νὰ ἐξουδετερωθεῖ ὁ καλπάζων πληθωρισμὸς. Γι' αὐτό, μετὰ τῶν πρώτων μελημάτων τῶν οἰκονομικῶν ἀρχῶν ἦταν ἡ εἰσαγωγὴ τῆς «νέας δραχμῆς» (1 νέα δραχμὴ = 50 δισεκατομμύρια παλαιῶν δραχμῶν). Γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τοῦ νομισματικοῦ προβλήματος εἶχαν τότε διατυπωθεῖ ἀπὸ τοὺς Καθηγητὲς καὶ Ἀκαδημαϊκοὺς Κυριάκο Βαρβαρέσο (ποὺ ἦταν καὶ Διοικητὴς τῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὸ 1939) καὶ Ξενοφώντα Ζολώτα διαφορετικὲς ἀπόψεις. Ἡ πρόταση Βαρβαρέσου ἦταν νὰ ἐπιδιωχθεῖ ποσὸν νομισματικῆς κυκλοφορίας ποὺ νὰ ἀντιστοιχεῖ τὸ πολὺ στὸ ἓνα πέμπτο τοῦ προπο-

λεμικοῦ. Κατὰ τὴν ἄποψη Ζολώτα, καὶ ἂν ἀκόμη τὸ ἐπίπεδο αὐτὸ κυκλοφορίας ἤθελε θεωρηθεῖ φυσιολογικό, δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ἀφεθεῖ ἡ κυκλοφορία νὰ αὐξηθεῖ ἀπότομα. Πάντως, γιὰ νὰ ἔχει ἡ μεταρρύθμιση κάποια πιθανότητα ἐπιτυχίας, ἔπρεπε πρῶτα νὰ ἐκλείψουν οἱ λόγοι ποὺ εἶχαν ὀδηγήσει στὸν καλπάζοντα πληθωρισμό.

Τελικά, υἱοθετήθηκε ἡ ἄποψη Ζολώτα, πράγμα ποὺ εἶχε ὡς συνέπεια τὴν ὑποβολὴ τῆς παραιτήσεως τοῦ Καθηγητῆ Βαρθαρέσου ἀπὸ τὴ Διοίκηση τῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν ἀνάληψή της ἀπὸ τὸν Καθηγητῆ Ζολώτα, ὁ ὁποῖος εἶχε ἤδη διορισθεῖ ὡς Συνδιοικητής, θέση στὴν ὁποία παρέμεινε μέχρι τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1945. Σημειωτέον ὅτι τὴν ἐφεξῆς νομισματικὴ πολιτικὴ ἐκλήθη νὰ καθορίσει ὁ Καθηγητῆς Βαρθαρέσος, τοῦ ὁποῖου ἡ ἐκκρεμοῦσα παραίτηση ἀπὸ τὴ Διοίκηση τῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος ἔγινε ἀποδεικτὴ τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1945. Ὡστόσο, ἡ νομισματικὴ κατάσταση δὲν ἐξελίχθηκε σύμφωνα μὲ τοὺς ἀρχικοὺς σχεδιασμοὺς. Ἐν πρώτοις, τὸ κίνημα τοῦ Δεκεμβρίου 1944 δημιούργησε συνθήκες ἀβεβαιότητας, ποὺ συνέβαλαν στὴ ραγδαία μείωση τῆς ἀγοραστικῆς δυνάμεως τῆς νέας δραχμῆς. Μέχρι τὸ 1946 ἔγιναν δύο ἀκόμη προσπάθειες σταθεροποιήσεως. Ἡ κατάσταση ἀνισορροπίας συνεχίσθηκε καὶ στὴν περίοδο τοῦ ἀνταρτοπολέμου (1946-1949). Σὲ μιὰ πρώτη φάση ὁ πληθωρισμὸς ἀναζωπυρώθηκε. Ἀκολούθως, συνεπεία τῶν συναλλαγματικῶν καὶ ἄλλων μέτρων ποὺ ἐλήφθησαν, ἀλλὰ καὶ τοῦ τερματισμοῦ τοῦ ἀνταρτοπολέμου, σημείωσε ἀποκλιμάκωση, ἡ ὁποία διακόπηκε προσωρινὰ κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ κορεατικοῦ πολέμου. Ἔτσι, ὁ πληθωρισμὸς, ποὺ γιὰ πολλὰ ἔτη ἐνδημοῦσε στὴν ἐλληνικὴ οἰκονομία, εἶχε σχεδὸν ἐξουδετερωθεῖ τὸ 1952, δηλαδὴ ὀκτὼ ἔτη μετὰ τὴ νομισματικὴ μεταρρύθμιση τοῦ 1944.

Γεγονὸς εἶναι ὅτι μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση ἀκόμη καὶ οἱ πιὸ στοιχειώδεις οἰκονομικὲς συναλλαγές δὲν θὰ μπορούσαν νὰ πραγματοποιηθοῦν χωρὶς τὴν ξένη βοήθεια ποὺ ἄρχισε ἀμέσως νὰ χορηγεῖται. Ἡ βοήθεια αὐτὴ χρησιμοποιήθηκε γενικὰ γιὰ τὴν κάλυψη ἐλλειμμάτων τόσο τοῦ δημοσιονομικοῦ τομέα ὅσο καὶ τοῦ ἰσοζυγίου πληρωμῶν καὶ ὄχι μόνο συνέβαλε στὴν ἱκανοποίηση στοιχειωδῶν ἀναγκῶν τῶν εὐρύτερων στρωμάτων τοῦ πληθυσμοῦ, σὲ μιὰ περίοδο δυσπραγίας καὶ πολεμικῶν περιπετειῶν, ἀλλὰ ἔδωσε τὸ ἔναυσμα γιὰ δραστηριοποίηση τῆς οἰκονομίας καί, περαιτέρω, τὴν ἀπαιτούμενη στήριξη γιὰ τὴν ἀνασυγκρότησή της. Ἐν τῷ μεταξύ, οἱ Ἕνωμένες Πολιτεῖες ἐξήγγειλαν τὸ Δόγμα Truman ποὺ ἀπέβλεπε στὴν ἐνίσχυση τῶν ἐλεύθερων λαῶν γιὰ νὰ διατηρήσουν τοὺς δημοκρατικούς τους θεσμούς καὶ τὴν ἐδαφικὴ τους ἀκεραιότητα. Σύντομα ὅμως ἐκδηλώθηκαν στὶς εὐρωπαϊκὲς χῶρες, ποὺ εἶχαν πληγεῖ ἀπὸ τὸν δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, δυσχέρειες ἐφοδιασμοῦ ἀπὸ τὴν ἀμερικανικὴ ἀγορὰ σὲ ἀγαθὰ ἀναγκαῖα γιὰ τὴν ἀνασυγκρότησή τους. Πρὸς ἀντιμετώπιση τῆς ἐλλείψεως δολλαρίων καταρτίσθηκε τὸ Σχέδιο Marshall γιὰ τὴν ἀνόρθωση καὶ ἀνάπτυξη τῆς Εὐρώπης ποὺ κάλυπτε τὴν περίοδο 1948-1952. Οἱ Ἕνωμένες

Πολιτείες για να χορηγήσουν τή βοήθεια του Σχεδίου Marshall απαιτούσαν τήν υποβολή προγραμμάτων ανασυγκροτήσεως. Έτσι, τὸ 1948 καταρτίσθηκε ἀπὸ τὸ Ἀνώτατο Συμβούλιο Ἀνασυγκροτήσεως τὸ «Προσωρινὸν Μακροπρόθεσμον Πρόγραμμα Οἰκονομικῆς Ἀνορθώσεως τῆς Ἑλλάδος, 1948-1952», πὸ ἀπετέλεσε καὶ τὴν πρώτη προσπάθεια προγραμματισμοῦ τῆς μεταπολεμικῆς ἑλληνικῆς οἰκονομίας.

Τελικὸς σκοπὸς ὄλων τῶν νομισματικῶν μέτρων πὸ ἐλήφθησαν ἀμέσως μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση, μετὰ τὴ στήριξη τῆς ξένης βοήθειας, ἦταν, προφανῶς, ἡ τόνωση τῶν συναλλαγῶν καὶ κυρίως ἡ ἀναζωογόνηση τῆς νεκρωμένης, ἐξ αἰτίας τῶν πολεμικῶν περιπετειῶν, παραγωγῆς. Ἀλλὰ γιὰ νὰ τεθεῖ σὲ λειτουργία ἡ ἐγγύρια παραγωγή ἔπρεπε νὰ ἐξασφαλισθοῦν οἱ ἀπαιτούμενοι παραγωγικοὶ συντελεστὲς καὶ ἰδίως τὸ πραγματικὸ κεφάλαιο. Σοβαρὲς ἐπενδυτικὲς προσπάθειες ἄρχισαν νὰ καταβάλλονται ἀπὸ τὸ 1948. Κατὰ τὴν περίοδο 1948-1952 οἱ ἀκαθάριστοι ἐπενδύσεις πάγιου κεφαλαίου (σὲ τιμὲς 1970) εἶχαν, ἀφ' ἑνὸς μικρὴ αὔξηση (μέσος ἐτήσιος ρυθμὸς 12,7%) καὶ ἀφ' ἑτέρου σημαντικὲς κυμάνσεις πὸ συνίσταντο σὲ μιὰ φάση ἀνόδου κατὰ τὰ ἔτη 1949-1950, δηλαδὴ μετὰ τὴ λήξη τοῦ ἀνταρτοπολέμου, καὶ σὲ μιὰ φάση καθόδου κατὰ τὰ ἔτη 1951-1952, πὸ συμπίπτει μετὰ τὸν κορεατικὸ πόλεμο, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ προγράμματος σταθεροποιήσεως τῆς οἰκονομίας. Χαρακτηριστικὴ τῆς ἀνεπάρκειας τῶν ἐπενδύσεων αὐτῆς τῆς περιόδου ἦταν ἡ χαμηλὴ – σὲ σχέση μετὰ τὲς τεράστιες ἀνάγκες – ποσοστιαία σχέση τους πρὸς τὸ Ἀκαθάριστο Ἐγγύριο Προϊόν, ἡ ὁποία μόνο τὸ 1950 ὑπερέβη τὸ 20%.

*

* *

Εἶχε ἤδη γίνῃ ἀποδεκτὴ ἡ ἀρχὴ ἀπὸ ὅλες τὲς σχολὲς οἰκονομικῆς σκέψεως ὅτι, γιὰ νὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ ἐφαρμογὴ μιᾶς ἀναπτυξιακῆς πολιτικῆς κατὰ τὴν κρίσιμη φάση στὴν ὁποία βρισκόταν ἡ ἑλληνικὴ οἰκονομία στὲς ἀρχὲς τῆς δεκαετίας τοῦ 1950 καὶ νὰ ὑπάρξουν ὁμαλὲς ἐξελίξεις μακροχρονίως, ἔπρεπε ἀπαραιτήτως νὰ διασφαλισθοῦν συνθηκὲς σταθερότητας στὸ σύστημα. Ὅπως εἶδαμε, ὁ πληθωρισμὸς, χάρις στὴ σταθεροποιητικὴ πολιτικὴ πὸ ἐφαρμόσθηκε, εἶχε σχεδὸν ἐξουδετερωθεῖ τὸ 1952. Ὡστόσο, τὸ ἐπίτευγμα αὐτὸ δὲν μποροῦσε νὰ θεωρηθεῖ ὡς μόνιμο, ἐξ αἰτίας τῆς ἀσθενοῦς καὶ ἀνεπαρκοῦς παραγωγικῆς βάσεως τῆς οἰκονομίας καὶ τοῦ εὐθραυστοῦ ἰσοζυγίου ἐξωτερικῶν πληρωμῶν, τὸ ὁποῖο στηριζόταν – ἂν καὶ σὲ μικρότερο, σὲ σχέση μετὰ τὸ παρελθόν, βαθμὸ – στὴν ξένη οἰκονομικὴ ἐνίσχυση.

Ἰδιαιτέρη σημασία εἶχε τὸ γεγονὸς ὅτι μέχρι τὸ 1952 ἡ ἀνοδος τῶν τιμῶν στὸ ἐσωτερικὸ ἐξακολουθοῦσε νὰ εἶναι μεγαλύτερη ἀπὸ τὲς κατὰ καιροὺς ὑποτιμήσεις τῆς

δραχμῆς ἔναντι τῶν ἄλλων νομισμάτων. Ἀποτέλεσμα τῶν διαφορετικῶν αὐτῶν τάσεων ἦταν ἡ βαθμιαία ὑπερτίμηση τῆς δραχμῆς. Σύμφωνα μὲ ὀρισμένες ἐκτιμήσεις, στὶς ἀρχές τοῦ 1953 οἱ ἐπίσημες τιμές συναλλάγματος ἐμφάνιζαν τὴν ἀξία τῆς δραχμῆς κατὰ 67% περίπου μεγαλύτερη ἀπὸ τὴν πραγματική. Φυσικά, μιὰ τέτοια ὑπερτίμηση παρεμπόδιζε τὴν ἐξυγίανση τοῦ ἰσοζυγίου πληρωμῶν, καθὼς καὶ κάθε ἀναπτυξιακὴ προσπάθεια, διότι συντελοῦσε σὲ διόγκωση τῶν εἰσαγωγῶν καὶ περιορισμὸ τόσο τῶν ἐξαγωγῶν ὅσο καὶ τῆς εἰσορῆς κεφαλαίων στὴ χώρα. Ἐπὶ πλεόν, ἡ διαμόρφωση χαμηλῶν τιμῶν συναλλάγματος, ἐνῶ θὰ ἀνέμενε κανεὶς ὅτι θὰ συνέβαλλε σὲ συγκράτηση τῆς ἀνόδου τοῦ ἐπιπέδου τῶν τιμῶν, στὴν πραγματικότητα, ἐξ αἰτίας τῶν ποσοτικῶν περιορισμῶν ποὺ ἴσχυαν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀτελοῦς λειτουργίας τῆς ἀγορᾶς, ὀδηγοῦσε μᾶλλον σὲ αὔξηση τῶν κερδῶν τῶν εἰσαγωγέων, σὲ αὔξηση τῆς ζήτησεως καί, τελικά, σὲ ἐνίσχυση τοῦ πληθωρισμοῦ.

Ἡ κατάσταση αὐτὴ τῆς οἰκονομίας ἐπέβαλλε τὴν ὑψωση τῆς ἐπίσημης τιμῆς τοῦ συναλλάγματος. Ἄλλωστε, ἀπὸ καιρὸ μιὰ τέτοια ὑπόδειξη εἶχε γίνεῖ ἀπὸ πολὺς πλευρές. Σχετικὴ εἰσήγηση ὑπῆρχε σὲ δύο ἐμπιστευτικὰ κεφάλαια τῆς Ἐκθέσεως τοῦ Καθηγητῆ Βαρβαρέσου γιὰ τὸ ἐλληνικὸ οἰκονομικὸ πρόβλημα. Ἀλλὰ στὸ ἴδιο γενικὸ συμπέρασμα εἶχε καταλήξει καὶ μιὰ ὁμάδα οἰκονομολόγων ὑπὸ τὴν προεδρία τοῦ Καθηγητῆ Ζολώτα. Σημειωτέον ὅτι οἱ δύο προτάσεις συμφωνοῦσαν ὡς πρὸς τὴν ἀναγκαιότητα τῆς ἀναπροσαρμογῆς, διέφεραν ὅμως ὡς πρὸς τὴν ἔκτασή της. Ἐτσι, βλέπουμε ὅτι, γιὰ δευτέρη φορά μετὰ τὸ 1944, οἱ καθηγητές Βαρβαρέσος καὶ Ζολώτας διασταυρώνουν τὶς προτάσεις τους γιὰ τὴ ρύθμιση βασικῶν νομισματικῶν προβλημάτων. Τελικά, στὶς 9 Ἀπριλίου 1953 ἡ κυβέρνηση προέβη σὲ ὑποτίμηση τῆς δραχμῆς κατὰ 50% ἔναντι τοῦ ἀμερικανικοῦ δολλαρίου καὶ τῶν ἄλλων νομισμάτων ποὺ ἦταν συνδεδεμένα μὲ αὐτό. Ἡ ὑποτίμηση ἀπετέλεσε τὸν κορμὸ μιᾶς εὐρύτερης πολιτικῆς ποὺ ἀπέβλεπε στὴν ἐξυγίανση τῆς οἰκονομίας. Πρέπει νὰ τονισθεῖ ὅτι κατὰ τὸν χρόνο λήψεως αὐτοῦ τοῦ μέτρου ὑπῆρχαν ὅλες σχεδὸν οἱ βασικὲς προϋποθέσεις ποὺ ἦταν ἀναγκαῖες γιὰ τὴν ἐπιτυχία του. Συγκεκριμένα, τὸ ἐπίπεδο τῶν τιμῶν εἶχε σταθεροποιηθεῖ καὶ τὰ ἐλλείμματα τόσο τῆς δημοσιονομικῆς διαχειρίσεως ὅσο καὶ τοῦ ἰσοζυγίου τῶν ἐξωτερικῶν πληρωμῶν εἶχαν σημαντικὰ περιορισθεῖ.

Οἱ ἐπιπτώσεις τῆς ὑποτιμῆσεως στὸ ἐσωτερικὸ ἐπίπεδο τῶν τιμῶν ἦταν βέβαια σημαντικὲς καὶ μάλιστα ὑπερέβησαν τὶς σχετικὲς προεκτιμήσεις. Ἡ μεγαλύτερη ἀνοδος τοῦ Τιμαρίθμου Κόστους Ζωῆς (σὲ ἐτήσια βάση) σημειώθηκε τὸ 1954, ἀλλὰ ἀκολούθησε ἀπότομη μείωσή της. Ὅμως, ἰδιαίτερη σημασία ἔχει τὸ ὅτι ἡ συνολικὴ ἀνοδικὴ ἐπίδραση στὶς τιμές ἦταν πολὺ μικρότερη ἀπὸ τὴν ὑποτίμηση τῆς δραχμῆς. Ἡ διαπίστωση αὐτὴ δείχνει ὅτι ἡ ὑποτίμηση ἄφησε, τελικά, ἀρκετὰ περιθώρια γιὰ τὴν ἀνάπτυξη παραγωγικῶν δραστηριοτήτων κάτω ἀπὸ ἀνταγωνιστικὲς συνθῆκες.

Φυσικά, για να επιτευχθούν τα αποτελέσματα αυτά είχε εγκαίρως ληφθεί μέριμνα για τη συγκράτηση της αύξησης της νομισματικής κυκλοφορίας. Ωστόσο, παρά τις σχετικές προσπάθειες, ειδικοί λόγοι, που συνδέονταν με την εισροή άδηλων πόρων και τη συγκέντρωση από το Δημόσιο γεωργικών προϊόντων, οδήγησαν στη διαμόρφωση ύψηλου ρυθμού νομισματικής επέκτασης, ο οποίος το 1953 υπερέβη τον αντίστοιχο ρυθμό αύξησης του Ἀκαθάριστου Ἐγχώριου Προϊόντος (σὲ τρέχουσες τιμές). Αυτό συνεχίστηκε και κατά τὰ ἀμέσως ἐπόμενα τρία ἔτη. Ἔτσι, ἡ εἰσοδηματική ταχύτητα κυκλοφορίας τοῦ χρήματος μειώθηκε βαθμιαῖα ἀπὸ 18,2 τὸ 1953 σὲ 14,1 τὸ 1956. Αὐξήθηκε, δηλαδή, ἡ ρευστότητα τῆς οἰκονομίας, πράγμα πὸ ὑποδηλώνει ὅτι ἄρχισαν νὰ ἀποκαθίστανται ὁμαλὲς συνθήκες στὶς συναλλαγές και ἐμπιστοσύνη στὸ ἐθνικὸ νόμισμα. Παράλληλα, ἄρχισε νὰ μεταβάλλεται και ἡ συμπεριφορὰ τῶν ἀποταμιευτῶν, οἱ ὁποῖοι, ὕστερα ἀπὸ μιὰ μακρὰ περίοδο προσδέσεως τους στὴ χρυσὴ λίρα, διατηροῦσαν πλέον μεγαλύτερες ἀναλογίες ρευστῶν δραχμικῶν διαθεσίμων και τραπεζικῶν καταθέσεων.

*

* *

Στὶς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ 1950 ἡ ἑλληνικὴ οἰκονομία, μπορεῖ νὰ πορευόταν πρὸς τὴ νομισματικὴ σταθερότητα και νὰ εἶχε, ὡς ἓνα βαθμὸ, ἐπουλώσει τὶς πληγές πὸ εἶχαν ἀφήσει οἱ πολεμικὲς περιπέτειες τῆς δεκαετίας τοῦ 1940, ὡστόσο, ἡ διάρθρωσὴ τῆς ἐξοκολουθοῦσε νὰ βρίσκεται πολὺ κοντὰ στὸ παραδοσιακὸ πρότυπο. Τὸ σημαντικότερο εἶναι ὅτι ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ἔγινε ἡ ἀνασυγκρότηση δὲν ἐπέτρεψε τὸν ἐκσυγχρονισμό τῶν οἰκονομικῶν και κοινωνικῶν θεσμῶν, οὔτε και τῶν μεθόδων παραγωγῆς, μὲ ἀποτέλεσμα τὸ οἰκονομικὸ σύστημα νὰ μὴν εἶναι προετοιμασμένο νὰ ἀνταποκριθεῖ στὶς ἀπαιτήσεις τῆς νέας ἐποχῆς, ἡ ὁποία γιὰ τὶς ἄλλες εὐρωπαϊκὲς χῶρες εἶχε ἀρχίσει ἀμέσως μετὰ τὴ λήξη τοῦ πολέμου, δηλαδή περίπου δέκα ἔτη ἐνωρίτερα.

Γιὰ τὴν κατεύθυνση πὸ ἔπρεπε νὰ ἀκολουθήσει ἐφεξῆς ἡ ἑλληνικὴ οἰκονομία εἶχαν ἀρχίσει νὰ διατυπώνονται διάφορες ἀπόψεις. Ἀλλὰ τὸ ἔναυσμα γιὰ τὴ συστηματικὴ ἐξέταση τοῦ ἀναπτυξιακοῦ προβλήματος προήλθε ἀπὸ τὴν εἰδικὴ ἔκθεση – πὸ ἤδη ἀναφέραμε – τὴν ὁποία ἐξέπῶνησε ὁ τέως Διοικητὴς τῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος, Καθηγητὴς Βαρβαρέσος, και ὑπέβαλε στὴν κυβέρνηση, ὡς οἰκονομικός της σύμβουλος, στὶς ἀρχές τοῦ 1952. Ἡ ἔκθεση αὐτή, πὸ πρέπει νὰ ἀναγνωρισθεῖ ὅτι, ὡς οἰκονομικὸ κείμενο, παρουσιάζει σοβαρὰ ἀναλυτικὰ προσόντα, ἀπετέλεσε ἀντικείμενο πολλῶν συζητήσεων και, πάντως, ὑπῆρξε πεδῖον ἀναφορᾶς στὸν ἀναπτυξιακὸ προβληματισμὸ ἐκείνης τῆς ἐποχῆς. Τὶς ἀπόψεις Βαρβαρέσου ἀντέ-

κρουσαν έντόνως πολλοί οικονομολόγοι, μεταξύ τῶν ὁποίων, προεξάρχουσα θέση κατεῖχε ὁ Καθηγητής Ζολώτας, ὁ ὁποῖος προέτεινε έντελῶς διαφορετικές κατευθύνσεις γιά τήν ἀκολουθητέα στρατηγική. Ἔτσι, ἐκτός ἀπό τίς δύο ἀντιπαραθέσεις τῶν Καθηγητῶν Βαρβαρέσου καί Ζολώτα κατά τά ἔτη 1944 καί 1952 σέ νομισματικά θέματα, στίς ὁποῖες ἤδη ἀναφερθήκαμε, ὑπῆρξε καί μία τρίτη πιά οὐσιαστική, πού ἀφοροῦσε στό περιεχόμενο καί τή διαδικασία τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως.

Πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι τήν ἀντίθεσή του στίς γενικότερες ἀπόψεις τοῦ Καθηγητῆ Βαρβαρέσου γιά τήν ἀσκούμενη οἰκονομική, καί ἰδίως νομισματική, πολιτική εἶχε ἤδη ἀπό τό 1947 ἐκφράσει καί ὁ Ἄκαδημαϊκός (καί πρῶτος Διοικητής τῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος) Ἄλέξανδρος Διομήδης, ὁ ὁποῖος, ὅμως, κατά τή συζήτηση τῆς Ἐκθέσεως Βαρβαρέσου δέν βρισκόταν στή ζωή. Ὡστόσο, κρίνοντας ἀπό τά μέτρα πού εἶχε προωθήσει, προπολεμικῶς μὲν ὡς Πρόεδρος τοῦ Ἄνωτάτου Οἰκονομικοῦ Συμβουλίου, μεταπολεμικῶς δέ ὡς Πρόεδρος τοῦ Ἄνωτάτου Συμβουλίου Ἄνασυγκροτήσεως, θά μπορούσε νά πιθανολογήσει κανεῖς ὅτι οἱ θέσεις Διομήδη, ὡς πρὸς τήν κατεύθυνση τῆς ἀκολουθητέας ἀναπτυξιακῆς πολιτικῆς, βρισκόνταν πλησιέστερα στή γραμμῆ Ζολώτα παρά στή γραμμῆ τῆς Ἐκθέσεως Βαρβαρέσου.

Ὁ Καθηγητής Βαρβαρέσος στήν Εἰσαγωγή τῆς Ἐκθέσεώς του προβαίνει σέ ὀρισμένες θεμελιώδεις παρατηρήσεις πού προσδιορίζουν τόν βαθύτερο σκοπό, ἀλλά καί τίς γενικές κατευθύνσεις τῶν μέτρων πού εἰσηγεῖται γιά τήν ἀντιμετώπιση τοῦ οἰκονομικοῦ προβλήματος τῆς Ἑλλάδος. Ξεκινᾷ ἀπό τήν παραδοχή τῆς ὑπάρξεως δύο βασικῶν χαρακτηριστικῶν: Τό πρῶτο χαρακτηριστικό εἶναι ὅτι ἡ Ἑλλάς εἶναι καί θά παραμείνει μιᾶ χώρα μὲ περιορισμένες οἰκονομικές δυνατότητες, δηλαδή μιᾶ πτωχή χώρα, κυρίως λόγω τοῦ ἄγονου ἐδάφους τῆς. Τό δεύτερο χαρακτηριστικό εἶναι ὅτι ἡ Ἑλλάς ὑπέστη μεγάλες καταστροφές ἀπό τόν πόλεμο καί χρειάζοταν μακρότερο χρόνο καί μεγαλύτερη ἐξωτερική βοήθεια γιά τήν οἰκονομική τῆς ἀνόρθωση, σέ σχέση μὲ τίς λοιπές εὐρωπαϊκές χώρες.

Κατά τόν Βαρβαρέσο, ἡ γεωργία εἶναι ἡ πηγή ἐκείνη ἀγαθῶν, στήν ὁποία στηρίζεται ἡ λειτουργία κάθε οἰκονομίας. Πρόκειται γιά τά εἶδη διατροφῆς καί τίς πρῶτες ὕλες. Ἀκόμη καί στίς μεγάλες βιομηχανικές χώρες τά γεωργικά προϊόντα καλύπτουν ἓνα σημαντικό μέρος τῆς συνολικῆς παραγωγῆς ἀγαθῶν, ὑποστηρίζεται δέ ὅτι δέν ὑπάρχει περίπτωση χώρας μὲ χαμηλή παραγωγικότητα στή γεωργία καί ὑψηλό ἐθνικό εἰσόδημα. Γι' αὐτό, πρωταρχικό κίνητρο τῆς βιομηχανικῆς ἀναπτύξεως ὑπῆρξε πάντοτε ἡ ἱκανοποίηση τῶν ἀναγκῶν ἑνός εὐημεροῦντος γεωργικοῦ πληθυσμοῦ. Ἐπομένως, τό χαμηλό γεωργικό εἰσόδημα τῆς Ἑλλάδος, θά ἦταν συμβατό μὲ ἓνα ὑψηλό ἐθνικό εἰσόδημα μόνο ἂν ὑπῆρχαν εὐνοϊκές συνθήκες γιά βιομηχανική ἀνάπτυξη, πού θά ἐξουδετέρωναν τήν ἀνεπάρκεια τῶν γεωργικῶν πόρων καί θά καθίστουσαν δυνατή τήν ἀπασχόληση τοῦ μεγαλύτερου μέρους τοῦ πληθυσμοῦ σέ μὴ

γεωργικές δραστηριότητες. Όπως, όμως, διαπιστώνει ο Καθηγητής Βαρβαρέσος, τέτοιες συνθήκες δεν υπάρχουν στην Ελλάδα. Η υψηλή βιομηχανική παραγωγικότητα απαιτεί εξειδίκευση, ή οποία για μιὰ μικρή χώρα, όπως είναι η Ελλάδα, συνεπάγεται τὴ δυνατότητα διαθέσεως ἑνὸς μεγάλου μέρους τοῦ βιομηχανικοῦ προϊόντος στις ἐξωτερικὲς ἀγορὲς. Ἡ ἑλληνικὴ βιομηχανία, ὅχι μόνο δὲν ἔχει τέτοια ἀνταγωνιστικὴ ἰκανότητα, ἀλλὰ, ἀντίθετα, χρειάζεται ἰσχυρὴ προστασία γιὰ νὰ ἐξασφαλίζει γιὰ τὰ προϊόντα της καὶ αὐτὴ τὴν ἑλληνικὴ ἀγορά.

Όταν ἡ γεωργία καὶ ἡ βιομηχανία, δηλαδή οἱ δύο τομεῖς οἰκονομικῆς δραστηριότητος στοὺς ὁποίους στηρίζεται ἡ παραγωγή ὑλικῶν ἀγαθῶν, βρίσκονται κάτω ἀπὸ τόσο δυσμενεῖς συνθήκες, ἡ προώθηση ἄλλων τομέων ποὺ εἶναι, ἀναγκαιῶς, συμπληρωματικῆς φύσεως, ὅπως τὸ ἐμπόριο, ἡ ναυτιλία καὶ ὁ τουρισμὸς, δὲν μποροῦν νὰ ἀλλάξουν ριζικὰ τὶς οἰκονομικὲς δυνατότητες τῆς χώρας.

Υστερα ἀπὸ τὴν ἐξέταση τῶν δυνατοτήτων τῆς ἑλληνικῆς οἰκονομίας ὁ Καθηγητής Βαρβαρέσος καταλήγει στὸ συμπέρασμα ὅτι βασικὸς σκοπὸς τοῦ οἰκονομικοῦ προγράμματος πρέπει νὰ εἶναι ἡ βελτίωση τῆς θέσεως τῶν πτωχότερων τάξεων, ἀπὸ ἀπόψεως διατροφῆς, στεγάσεως, ἐνδύσεως, ἱατρικῆς περιθάλψεως κλπ. Γι' αὐτὸ, ὀλόκληρη ἡ αὔξηση τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος, ποὺ μπορεῖ νὰ ἐπιτευχθεῖ, πρέπει νὰ ἀφιερωθεῖ σ' αὐτὸ τὸν σκοπὸ. Ἐπομένως, δὲν ἀρκεῖ νὰ αὔξηθεῖ ἡ παραγωγή γενικῶς, ἀλλὰ πρέπει νὰ αὔξηθεῖ ἡ παραγωγή ἀγαθῶν ποὺ εἶναι ἀναγκαῖα στὶς πτωχότερες τάξεις. Στὴν Ελλάδα, ὅπου οἱ διαθέσιμοι πόροι εἶναι περιορισμένοι, οἱ ἐπενδύσεις γιὰ τὴν αὔξηση τῆς παραγωγῆς ἀγαθῶν ποὺ ἀπευθύνονται στὶς πλουσιότερες τάξεις θὰ μπορούσαν νὰ ἀπορροφήσουν ὅλους τοὺς διαθέσιμους πόρους καί, ἔτσι, νὰ ἀφήσουν ἀνικανοποίητη τὴν αὔξημένη ζήτηση ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὴν αὔξημένη ἀπασχόληση.

Γιὰ τὴν πραγματοποίηση τοῦ σκοποῦ τῆς ἀνόδου τοῦ βιοτικοῦ ἐπιπέδου τῶν πτωχότερων τάξεων θὰ ἔπρεπε, κατὰ τὸν Βαρβαρέσο, ἡ παραγωγικὴ προσπάθεια τῆς χώρας νὰ στραφεῖ πρὸς τὸν τομέα τῆς γεωργίας. Ἀπὸ τὴν αὔξηση τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς θὰ προέκυπτε βελτίωση, ποσοτικὴ καὶ ποιοτικὴ, τῆς διατροφῆς τοῦ πληθυσμοῦ, αὔξηση τοῦ γεωργικοῦ εἰσοδήματος καί, ἐπομένως, τῆς ζήτησεως βιομηχανικῶν προϊόντων, ἀλλὰ καὶ αὔξηση τῶν ἐξαγωγῶν γεωργικῶν προϊόντων, ὑπὸ τὴν προϋπόθεση ὅτι θὰ βρίσκονταν ἐξωτερικὲς ἀγορὲς γιὰ τὰ προϊόντα αὐτά. Κανεῖς, φυσικά, δὲν μπορεῖ νὰ ἀμφισβητήσῃ τὴ δυνατότητα σημαντικῆς αὔξεσεως τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς. Ἡ ἐκτέλεση ἐγγειοβελτιωτικῶν καὶ ἀρδευτικῶν ἔργων, ἡ χρῆση βελτιωμένων ποικιλιῶν σπόρων, ἡ ὀρθολογικὴ ὀργάνωση τῆς παραγωγῆς, ἡ μεγαλύτερη χρῆση λιπασμάτων καὶ ἐντομοκτόνων ἀναμφιβόλως θὰ συντελοῦσαν σὲ αὔξηση τῶν γεωργικῶν ἀποδόσεων. Βιδικὲς προσπάθειες ἔπρεπε νὰ καταβληθοῦν γιὰ τὴν αὔξηση τῆς κτηνοτροφικῆς παραγωγῆς, στὴν ὁποία κυρίως θὰ στηριζόταν ἡ ποιοτικὴ βελτίωση τῆς διατροφῆς τοῦ πληθυσμοῦ.

Όλα αυτά απαιτοῦν ὄχι μόνο ὑλικούς πόρους, ἀλλὰ καὶ ὀργανωτικὸ πνεῦμα, ἀποφασιστικότητα καὶ ἔμπνευση. Σὲ πρακτικὸ ἐπίπεδο, θὰ χρειάζοταν ἐνίσχυση τῶν γεωργικῶν συνεταιρισμῶν, ἀποδοτικότερη ἄσκηση τῆς ἀγροτικῆς πίστεως καὶ συστηματικὴ ἐκπαίδευση τῶν ἀγροτῶν στὶς σύγχρονες μεθόδους καὶ τεχνικές. Ἄν αὐτὰ γίνονταν, ἡ ζωὴ στὶς ἀγροτικὲς περιοχὲς θὰ μετασχηματιζόταν πλήρως καὶ οἱ ἀγρότες θὰ εὐημεροῦσαν. Ἡ θέση ὅτι ἡ ἑλληνικὴ γεωργία δὲν μπορεῖ νὰ παράσχει παραγωγικὴ ἀπασχόληση σὲ ὁλόκληρο τὸν ἀγροτικὸ πληθυσμὸ καὶ ὅτι, ἐπομένως, ἓνα μεγάλο μέρος τοῦ πληθυσμοῦ αὐτοῦ θὰ ἀπερροφᾶτο ἀπὸ τὴ βιομηχανία, κατὰ τὸν Βαρβαρέσο, στερεῖται δικαιολογήσεως. Μπορεῖ νὰ ληφθοῦν τόσα ἐνισχυτικὰ μέτρα στὶς ἀγροτικὲς περιοχὲς, ὥστε δὲν εἶναι κατανοητὸ πὼς εἶναι δυνατό νὰ εὐημερεῖ ἡ χώρα μόνο ἂν οἱ ἀγρότες συρρέουν στὶς πόλεις ὡς ἐργάτες. Πρόσθετη ἀπασχόληση στὸν ἀγροτικὸ πληθυσμὸ θὰ μπορούσαν νὰ παράσχουν, μεταξύ ἄλλων, ἡ ἐκτέλεση ἐγγειοβελτιωτικῶν καὶ ἀρδευτικῶν ἔργων, ἡ ἀνάπτυξη τῆς σταβλισμένης κτηνοτροφίας, ἡ ποιοτικὴ βελτίωση τῶν γεωργικῶν προϊόντων καὶ ἰδίως τῶν ἐξαγωγικῶν, ἡ ἴδρυση γεωργικῶν βιομηχανικῶν καὶ ἡ ἐκτέλεση μικρῶν δημόσιων ἔργων στὶς ἀγροτικὲς περιοχὲς. Οἱ συνθήκες αὐτὲς δὲν ἀναμενόταν νὰ διαμορφωθοῦν ἀμέσως, ἀλλὰ ἐν ὅσῳ δὲν ὑπῆρχαν δὲν μπορούσε νὰ ὑποστηρίζεται ὅτι οἱ ἀγροτικὲς περιοχὲς εἶχαν πλεόνασμα ἐργασίας.

Κατὰ τὸν Καθηγητὴ Βαρβαρέσο, τὸ πρόβλημα τῆς βιομηχανικῆς ἀναπτύξεως εἶναι πολὺ πιὸ πεπλεγμένο ἀπὸ τὸ πρόβλημα τῆς γεωργικῆς ἀναπτύξεως. Στὴ γεωργία, ἐκεῖνο ποὺ χρειάζεται, εἶναι ἐνθάρρυνση τῶν ἀγροτῶν στὶς προσπάθειές τους νὰ αὐξήσουν τὴν παραγωγὴ ἀγαθῶν ποὺ εἶναι ἀναγκαῖα στὴ χώρα. Μπορεῖ δὲ βασίμως νὰ προσδοκᾶται ὅτι ὁ σκοπὸς αὐτὸς θὰ πραγματοποιηθεῖ καὶ ὅτι οἱ ἀγρότες θὰ κάμουν καλὴ χρῆση ὅποιασδήποτε βοήθειας τοὺς δοθεῖ. Στὴ βιομηχανία, ὅμως, δὲν ὑπάρχει βεβαιότητα ὅτι οἱ ἐπενδύσεις ποὺ θὰ γίνουν θὰ ἀποβοῦν ὠφέλιμες γιὰ τὴ χώρα. Γιὰ τὸν λόγο αὐτό, τὸ πρόγραμμα βιομηχανικῆς ἀναπτύξεως πρέπει νὰ εἶναι περιορισμένο καὶ νὰ μὴ περιλαμβάνει τίς λεγόμενες «βασικὲς βιομηχανίες» (σιδήρου, χάλυβα, ἀλουμίνιου κλπ.). Ὅχι διότι οἱ βιομηχανίες αὐτὲς εἶναι ἀνεπιθύμητες, ἀλλὰ διότι, ὅπως ὑποστηρίζεται, δὲν εἶναι οἰκονομικῶς προσοδοφόρες.

Ἐναντίον, ὁ τομέας τῶν οἰκοδομῶν καὶ κατασκευῶν, ἂν ἀναπτυσσόταν σωστά, θὰ μπορούσε, κατὰ τὸν Βαρβαρέσο, νὰ συμβάλει ἀποφασιστικὰ στὴ λύση τῶν οἰκονομικῶν καὶ κοινωνικῶν προβλημάτων τῆς χώρας. Ἡ ἐκτέλεση ἑνὸς εὐρέος οἰκοδομικοῦ προγράμματος θὰ δημιουργοῦσε παραγωγικὴ ἀπασχόληση γιὰ τὸν πληθυσμὸ καὶ θὰ συντελοῦσε σὲ ἄνοδο τοῦ ἐπιπέδου διαβιώσεως τῶν πτωχότερων τάξεων. Πρὸς στήριξη αὐτῆς τῆς θέσεως ὁ Βαρβαρέσος ἐπικαλέσθηκε διάφορα ἐπιχειρήματα, ὅπως ὅτι στὸν οἰκοδομικὸ τομέα μὲ σχετικὰ ὀλίγες ἐπενδύσεις μπορεῖ νὰ ἀπασχοληθεῖ σημαντικό μέρος τοῦ πλεονάζοντος πληθυσμοῦ καὶ ὅτι ὁ τομέας αὐτὸς χρησιμοποιεῖ

κυρίως ἐγχώριες πρῶτες ὕλες καὶ ἀποτελεῖται, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἀπὸ μικρὰς ἐπιχειρήσεις πού θά μπορούσαν εὐκόλα καὶ χωρὶς μεγάλο κόστος νὰ αὐξήσουν τὴν παραγωγικὴν τους δυναμικότητα. Ἀλλὰ γιὰ νὰ πετύχει ἓνα τέτοιο οἰκοδομικὸ πρόγραμμα πρέπει ἡ ἐκτέλεση καὶ ἡ χρηματοδότησή του νὰ ἔχουν μακροχρόνια βάση, διότι, διαφορετικὰ, οὔτε ἡ ἐργασία οὔτε ἡ ἐπιχειρηματικότητα θά προσελκύονταν σ' αὐτὸν τὸν τομέα.

*

* *

Οἱ ἀπόψεις τοῦ Καθηγητῆ Ζολώτα γιὰ τὸ οἰκονομικὸ πρόβλημα τῆς Ἑλλάδος εἶχαν διατυπωθεῖ κατὰ καιροὺς, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸ 1926 μὲ τὴ διδακτορικὴ του διατριβὴ «Ἡ Ἑλλάς εἰς τὸ στάδιον τῆς ἐκβιομηχανίσεως» καὶ φθάνοντας στὰ ὑπομνήματα καὶ τὶς ἐκθέσεις πού χρησιμοποιήθηκαν στὴν κατάρτιση τοῦ ἤδη μνημονευθέντος «Προσωρινῷ Μακροπροθέσμου Προγράμματος Οἰκονομικῆς Ἀνορθώσεως τῆς Ἑλλάδος, 1948-1952», τοῦ Ἀνωτάτου Συμβουλίου Ἀνασυγκροτήσεως καί, κυρίως, τοῦ «Τριετοῦς Προγράμματος, 1950-1953», τοῦ Ὑπουργείου Συντονισμοῦ. Κατὰ τὸν Ζολώτα, τὸ τελευταῖο αὐτὸ πρόγραμμα, παρ' ὅλον ὅτι ἦταν ἀνεπαρκὲς γιὰ νὰ ἐξασφαλίσει αὐτοσυντήρηση καὶ ἐξισορρόπηση τῶν ἐξωτερικῶν πληρωμῶν, ἐν τούτοις θεμελιώθηκε σὲ ὑγιεῖς βάσεις γιὰ τὴν περαιτέρω οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη τῆς χώρας καί, ἐπομένως, μπορεῖ νὰ ὑποστηριχθεῖ ὅτι, ἀπὸ πλευρᾶς γενικῶν κατευθύνσεων, ἐξέφραζε, σὲ σημαντικὸ βαθμὸ, τὶς ἀπόψεις του.

Ἀπὸ τὶς θέσεις αὐτές, ἀλλὰ καὶ τὴ συγκεκριμένη κριτικὴ πού ἄσκησε ὁ Καθηγητῆς Ζολώτας στὴν Ἐκθεση Βαρβαρέσου προκύπτει ὅτι δύο εἶναι τὰ ζητήματα πού χρήζουν ἐπισημάνσεως: Τὸ μέγεθος τῶν ἐπενδύσεων καὶ ἡ κατανομή τους. Ἡ θέση τῆς Ἐκθέσεως Βαρβαρέσου ὡς πρὸς τὰ ζητήματα αὐτὰ παραγνωρίζει τὴν ἐπιτακτικότητα τῆς λελογισμένης ἀναπτύξεως τῆς ἐλληνικῆς οἰκονομίας, πού στηρίζεται στὴ συστηματικὴ ἐκμετάλλευση τῶν φυσικῶν πόρων καὶ τὴν χρησιμοποίησιν τοῦ πλεονάζοντος ἐργατικῷ δυναμικοῦ, ἀφοῦ μιὰ τέτοια ἀνάπτυξη εἶναι ἡ μόνη πού μπορεῖ νὰ ἐξασφαλίσει τὴ βιωσιμότητα τῆς χώρας καὶ νὰ βελτιώσει πράγματι τὸ βιοτικὸ ἐπίπεδο τῶν λαϊκῶν τάξεων.

Ὡς πρὸς τὸ μέγεθος τῶν ἐπενδύσεων ὁ Καθηγητῆς Ζολώτας παρατηρεῖ ὅτι ἡ Ἐκθεση δὲν ἀποδίδει τὴ δέουσα σημασία στὰ μεγάλα παραγωγικὰ ἔργα, μεταξύ τῶν ὁποίων ἐξέχουσα θέση κατέχουν τὰ ἐνεργειακὰ, τὰ ἐγγειοβελτιωτικὰ, τὰ ἀρδευτικὰ καὶ ὀρισμένα μεταλλευτικὰ, τὰ ὁποῖα, κατ' αὐτόν, ἀποτελοῦν τὴν βάση τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως κάθε οἰκονομικῶς καθυστερημένης χώρας, ἀφοῦ σ' αὐτὰ στηρίζεται ἡ γεωργικὴ καὶ βιομηχανικὴ ἀνάπτυξη. Ἀλλωστε, ἀπὸ ὅλους τοὺς διεθνεῖς

ὀργανισμούς εἶχε τονισθεῖ ἡ μεγάλη σημασία τῶν ἔργων αὐτῶν καὶ εἶχαν γίνει ἔντο-
νες συστάσεις στὶς οἰκονομικῶς καθυστερημένες χώρες γιὰ τὴν προώθησή τους.
Ἄντι, λοιπόν, τῆς ὑποβαθμίσεως τῆς προτεραιότητάς τους καὶ τῆς διαθέσεως τῶν
πόρων γιὰ καταναλωτικούς σκοποὺς ἢ γιὰ ἐπενδύσεις δευτερεύουσας σημασίας, ὁ
Καθηγητὴς Ζολώτας ὑπεστήριξε ὅτι ἐπιβάλλεται ἡ ταχύτερη καὶ σέ, ὅσο γίνεται,
εὐρύτερη κλίμακα ἐκτέλεσής τους. Γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτό, μάλιστα, πρότεινε ἡ χορη-
γούμενη ἀμερικανικὴ βοήθεια νὰ χρησιμοποιεῖται, κατὰ πρῶτιστο λόγο, γιὰ τὴ χρη-
ματοδότηση τῶν ἔργων ἐκείνων, ποὺ ἀναμένεται νὰ ἐνισχύσουν τὴν παραγωγικὴ
δυναμικότητα τῆς χώρας, μέσῳ τῆς δημιουργούμενης ὑποδομῆς, καὶ τὰ ὅποια
οὐδέποτε μπορέσαμε, ἀλλὰ καὶ οὐδέποτε θὰ μπορέσουμε νὰ ἐκτελέσουμε μὲ δικά μας
κεφάλαια ἢ μὲ ἐξωτερικὰ ὑψηλότοκα δάνεια.

Ἐξετάζοντας τὴν κατανομὴ τῶν ἐπενδύσεων, ὁ Καθηγητὴς Ζολώτας υἰοθέτη-
σε τὴν ἀρχή, ποὺ εἶχε ἤδη διατυπωθεῖ ἀπὸ τοὺς ἐμπειρογνώμονες τῶν Ἑνωμένων
Ἐθνῶν, ὅτι ἡ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη πρέπει νὰ νοηθεῖ, σὲ εὐρεῖα κλίμακα, ὡς ἐκβιο-
μηχάνιση. Ἐνῶ ἡ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὡς ταυτόσημη μὲ
τὴν ἐκβιομηχάνιση, καθ' ὅσον ἡ δέουσα σημασία πρέπει νὰ ἀποδοθεῖ καὶ στὴ γεωρ-
γία, εἶναι, ἐν τούτοις, ἀληθές ὅτι ἡ ἐκβιομηχάνιση ἀποτελεῖ τὸ ἀποφασιστικὸ στοι-
χεῖο στὴν οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη. Δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ὑπάρξει οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη,
ὑπὸ τὴν ἔννοια τῆς ἀριστερῆς χρησιμοποίησεως τῶν πόρων, χωρὶς τὴν χρῆση κεφαλαι-
ουχικοῦ ἐξοπλισμοῦ καὶ νεώτερον τεχνολογικῶν μεθόδων. Ἡ ἱστορία τῆς οἰκονο-
μικῆς ἀναπτύξεως δείχνει καθαρά μὲ ποιὸ τρόπο ὁ κεφαλαιουχικὸς ἐξοπλισμὸς καὶ ἡ
νεώτερη τεχνολογία συμβάλλουν στὴν αὐξηση τῆς παραγωγῆς, τῆς παραγωγικότη-
τας καὶ στὴν ἀνύψωση τοῦ βιοτικῶ ἐπιπέδου τοῦ πληθυσμοῦ. Τὸ σημαντικὸ εἶναι ὅτι
ἡ ἐκβιομηχάνιση δὲν συμβάλλει μόνον στὴν ταχεῖα αὐξηση τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος,
ἀλλὰ ἡ ἐπίδρασή της διαχέεται σὲ ὅλη τὴν οἰκονομικὴ διάρθρωση καί, ἔτσι, διεγείρει
τὴν ἀνάπτυξη καὶ ἄλλων τομέων τῆς οἰκονομίας.

Γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τοῦ προβλήματος τῆς ἀνεργίας ὁ Καθηγητὴς Ζολώτας
κατέφυγε καὶ πάλι στὶς προτάσεις τῶν ἐμπειρογνομένων τῶν Ἑνωμένων Ἐθνῶν
περὶ δημιουργίας νέων εὐκαιριῶν ἀπασχολήσεως. Ἡ θέση ὑπὸ καλλιέργεια μεγαλύ-
τερου τμήματος τοῦ ἐδάφους, ὅπου τοῦτο εἶναι δυνατὸ, μπορεῖ νὰ παρέχει κάποια
ἀνακούφιση, ἀλλὰ στὶς περισσότερες χώρες, στὶς ὁποῖες ἡ ἀνεργία ἀποτελεῖ ὄξυ πρό-
βλημα, σχεδὸν ὀλόκληρη ἡ καλλιεργήσιμη γῆ βρίσκεται ἤδη ὑπὸ ἐκμετάλλευση. Στὶς
περιπτώσεις αὐτὲς πρέπει νὰ καταβληθεῖ προσπάθεια γιὰ τὴ δημιουργία, ἐντὸς τῶν
καλλιεργούμενων περιοχῶν, βιομηχανικῶν μονάδων, στὶς ὁποῖες περιλαμβάνονται οἱ
μονάδες ἐπεξεργασίας γεωργικῶν προϊόντων, ποὺ ἀποτελοῦν τὴν εὐρύτερη καί, συνή-
θως, τὴν πιὸ ἐπιτυχή κατηγορία.

Γιὰ τὴν περίπτωση τῆς Ἑλλάδος ὁ Καθηγητὴς Ζολώτας ἀναφέρθηκε σὲ

ειδικές μελέτες, από τις οποίες προκύπτει ο υπερπληθυσμός και, αντιστοίχως, ή υποαπασχόληση στη γεωργία. Η τεράστια διαφορά της παραγωγικότητας που υπάρχει μεταξύ βιομηχανίας και γεωργίας δείχνει ότι επιβαλλόταν ή επείγουσα μετακίνηση πληθυσμού από τη γεωργία προς τη βιομηχανία, παράλληλα με τη λήψη μέτρων βελτίωσης των γεωργικών αποδόσεων. Σέ αντίθεση προς τις προτάσεις αυτές, όπως ήδη αναφέραμε, ή Έκθεση Βαρβαρέσου αρκείται στο ότι υπάρχει πλεονάζων γεωργικός πληθυσμός στη χώρα και αποκορεύει την απορρόφησή του από τη βιομηχανία. Ο Καθηγητής Ζολώτας συντάσσεται με την άποψη ότι ή Ελλάδα έχει μεγάλες δυνατότητες για ευρύτερη βιομηχανική ανάπτυξη και, μέσω αυτής, για αύξηση της αναλογίας των απασχολουμένων στη βιομηχανία και σέ άλλες μη γεωργικές εργασίες. Συνιστά, δηλαδή, νά τεθεί ως θεμελιώδης μακροχρόνιος αντικειμενικός σκοπός ή μετατροπή της Ελλάδος από κυρίως αγροτική χώρα, που χρησιμοποιεί, ως επί τὸ πλείστον, αρχέγονες μεθόδους, σέ χώρα περισσότερο εκβιομηχανισμένη που χρησιμοποιεί νεώτερες μεθόδους τόσο στη γεωργία όσο και στη βιομηχανία.

Ο Καθηγητής Ζολώτας συμπληρώνει την κριτική του στην Έκθεση Βαρβαρέσου με ειδική αναφορά στον οικοδομικό τομέα, για τὸν ὁποῖο διατυπώνει ὀρισμένα κρίσιμα ἐρωτήματα: Ἀπὸ ποῦ θὰ ἐξευρεθοῦν τὰ κεφάλαια γιὰ τὴ χρηματοδότηση ἐνὸς εὐρέος οἰκοδομικοῦ προγράμματος γιὰ ὅλη τὴ χώρα; Ἀποτελεῖ ἡ ἐκτέλεση ἐνὸς τέτοιου προγράμματος πρώτη προτεραιότητα στὴν οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη τῆς χώρας; Εἶναι ἀληθὲς ὅτι σέ ἄλλες χώρες, ἀσυγκρίτως πλουσιότερες ἀπὸ τὴν Ελλάδα, οἱ ἐπενδύσεις γιὰ κατοικίες θεωροῦνται ὅτι δὲν εἶναι ἀμέσως παραγωγικὲς καὶ ὅτι δὲν συμβάλλουν στὴ διεύρυνση τῆς παραγωγικῆς δυναμικότητος τῆς χώρας; Ἐπιτρέπεται νὰ διακοπῆ, ὅταν μόλις ἀρχίζει, ἡ ἐκτέλεση ὀρισμένων μικρῶν παραγωγικῶν ἔργων, προκειμένου νὰ κατασκευασθοῦν καλύτερες κατοικίες; Πῶς θὰ ικανοποιῆ τις ἄλλες βασικὲς του ἀνάγκες ὁ πληθυσμὸς ποὺ θὰ ἐγκατασταθεῖ στίς καλύτερες αὐτὲς κατοικίες καὶ μὲ ποιά μέσα θὰ τις συντηρεῖ, ὅταν παραμεληθοῦν ἄλλα, βασικῆς σημασίας, παραγωγικὰ ἔργα; Διαπιστώνεται, τελικὰ, ὅτι σέ ὅλες σχεδὸν τις χώρες οἱ ἐπενδύσεις γιὰ τὴν κάλυψη οἰκιστικῶν ἀναγκῶν τέθηκαν ὑπὸ αὐστηρότατο ἔλεγχο, καί, ἀπὸ ἀπόψεως προτεραιότητος, ἔλαβαν τελευταία θέση, χωρὶς αὐτό, βέβαια, νὰ σημαίνει ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ ληφθεῖ μέριμνα γιὰ τὴ βελτίωση τῆς στεγαστικῆς τοῦ πληθυσμοῦ.

*

* *

Παράλληλα με τις συζητήσεις αυτές για τὸν τρόπο αντιμετώπισης τοῦ

ανάπτυξιακού προβλήματος τῆς χώρας, συνεχιζόταν καὶ ἡ ἐπεξεργασία τῶν σχετικῶν προγραμμάτων. Πέραν ἐκείνων πού ἤδη μνημονεύσαμε κατὰ τὴν ἐξέταση τῶν ἀπόψεων τοῦ Καθηγητῆ Ζολώτα (γιὰ τὶς περιόδους 1948-1952 καὶ 1950-1953), τὰ ὁποῖα, ὅμως, τελικὰ δὲν ἐφαρμόσθηκαν, λόγω ἐλλείψεως τῶν ἀπαιτούμενων πόρων, τὸ Ὑπουργεῖο Συντονισμοῦ συνέταξε νέο Πρόγραμμα γιὰ τὴν περίοδο 1952-1956, τὸ ὁποῖο ὑπέβαλε στὸν Ὄργανισμό Εὐρωπαϊκῆς Οἰκονομικῆς Συνεργασίας τὸ 1952. Ἀλλὰ καὶ τὸ Πρόγραμμα αὐτό, πού προϋπέθετε τὴν ὑπαρξὴ ὄλων τῶν μέσων πού ἀπαιτοῦσε ἢ ἐπίτευξη ὀρισμένων ἀρκετὰ φιλόδοξων ἀναπτυξιακῶν στόχων, δὲν κατέστη δυνατὸ νὰ ἐφαρμοσθεῖ, λόγω περικοπῆς τῆς ἐξωτερικῆς βοήθειας. Ἔτσι, τὸ 1953 καταρτίσθηκε ἄλλο πρόγραμμα, γιὰ μία τριετία, πού ἦταν προσαρμοσμένο στὶς συνθῆκες τῆς ἐποχῆς, δηλαδὴ στηριζόταν στους διαθέσιμους ἐξωτερικούς πόρους, πού ἦταν ὅπωςδήποτε περιορισμένοι.

Βασικὸ χαρακτηριστικὸ τοῦ νέου Προγράμματος ἦταν ὅτι ἐξέφραζε ὄχι τὴ συντηρητικὴ (καὶ ἀπαισιόδοξή) εἰσήγηση τοῦ Καθηγητῆ Βαρβαρέσου, κατὰ τὴν ὁποῖα, ὅπως εἶδαμε, ὡς στόχος τῆς οἰκονομικῆς ἀνορθώσεως τῆς χώρας ἔπρεπε νὰ τεθεῖ ἡ ἀνάπτυξη τῆς γεωργίας, ἀφοῦ θεωρήθηκε ὅτι ἦταν ἀνέφικτος ὁ στόχος τῆς ἐκβιομηχανίσεως, ἀλλὰ μιὰ ρεαλιστικὴ στρατηγικὴ, ὅπως τὴν σχηματοποίησε ὁ Καθηγητῆς Ζολώτας, μέσα στὸ θεωρητικὸ κλίμα πού εἶχε ἤδη ἀρχίσει νὰ διαμορφώνεται διεθνῶς. Σὲ γενικὲς γραμμές, ἰδιαίτερη σημασία δινόταν στὰ μεγάλα ἔργα ἰδίως τοῦ ἐνεργειακοῦ τομέα. Στὸν βιομηχανικὸ τομέα ἀπόλυτη προτεραιότητα εἶχε ἡ ἴδρυση ὀρισμένων βασικῶν μονάδων, πού θὰ ἀποτελοῦσαν τὸν πυρήνα γιὰ τὴν ἀνάπτυξη σειρᾶς ἄλλων ἐξαρτημένων καὶ συμπληρωματικῶν βιομηχανιῶν. Ἀλλὰ καὶ στὸν ἀγροτικὸ τομέα, τὸ ἐνδιαφέρον ἐπικεντρώθηκε στὰ ἐγγειοβελτιωτικὰ ἔργα, πού θὰ συντελοῦσαν στὴν αὔξηση τῶν καλλιεργήσιμων ἐκτάσεων, στὴ βελτίωση τῆς στρεμματικῆς ἀποδόσεως καὶ στὴ δημιουργία τῶν προϋποθέσεων γιὰ ἀποδοτικότερες καλλιέργειες. Παράλληλα, ἐλήφθησαν μέτρα γιὰ τὴν ἐξασφάλιση μακροχρόνιας διαδικασίας αὐξήσεως τῆς ἐσωτερικῆς ἀποταμιεύσεως καθὼς καὶ τῆς εἰσροῆς κεφαλαίων ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸ γιὰ νὰ ἐπενδυθοῦν σὲ ἔργα ἀναπτύξεως. Γιὰ τὴν ἐνίσχυση τῆς εἰσροῆς αὐτῆς καθιερώθηκε εἰδικὸ νομοθετικὸ καθεστῶς πού παρεῖχε συνταγματικὰ κατοχυρωμένη προστασία.

Σημασία ἔχει τὸ ὅτι οἱ κατευθύνσεις τοῦ προγράμματος αὐτοῦ ἀκολουθήθηκαν καὶ μετὰ τὸ 1955 (ἔτος κατὰ τὸ ὁποῖο ὁ Καθηγητῆς Ζολώτας ἀνέλαβε τὴ Διοίκηση τῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος) ἀπὸ ὅλα τὰ προγράμματα πού καταρτίσθηκαν τότε. Τὰ προγράμματα αὐτά, παρ' ὅλον τὸν ἐνδεικτικὸ χαρακτῆρα τους, πού ὀφειλόταν στὴν ἔλλειψη θεσμικὰ κατοχυρωμένης διαδικασίας παρακολούθησεως καὶ ἐλέγχου τῆς ἐκτελεσεῶς τους, χωρὶς ἀμφιβολία προσδιόρισαν τὴν ἀναπτυξιακὴ πορεία τῆς οἰκονομίας κατὰ τὴν ἐπόμενη δεκαπενταετία.

Σχετικά με την αξιολόγηση των έπιτευγμάτων της περιόδου αυτής θα επαναλάβουμε όσα και άλλοτε είχαμε την ευκαιρία να διαπιστώσουμε: Για την αντιμετώπιση, σε στερεές βάσεις, του οικονομικού προβλήματος ήταν αναγκαία όχι μόνο η επιλογή σωστών κατευθύνσεων, αλλά και η χρήση κατάλληλων παραγωγικών συντελεστών. Και ως προς μὲν τὸ πραγματικὸ κεφάλαιο, ἡ ἀπόκτηση ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸ ἐξοπλισμὸ νέας τεχνολογίας μποροῦσε νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ὑψηλότερη δυνατὴ ἀπόδοση. Ἄλλὰ ἡ ἀποτελεσματικότητά των προσπαθειῶν θὰ ἐξαριτόταν τελικὰ ἀπὸ δύο θεμελιώδεις παράγοντες, πού ἦταν τὸ ἐκπαιδευτικὸ σύστημα καὶ ἡ δημόσια διοίκηση. Ἡ κατάστασή τους τότε ἀντικατόπτριζε φυσικὰ τὴν ὑπανάπτυξη, ἀπὸ τὴν ὁποία, ἀκριβῶς, ἐπιδιωκόταν τὸ ταχύτερο νὰ ἐξέλθῃ ἡ οἰκονομία. Αὐτὸ σήμαινε ὅτι μέσα σὲ σύντομο χρονικὸ διάστημα ἔπρεπε νὰ γίνουν ἐκτεταμένες διαρθρωτικὲς μεταβολές, οἱ ὁποῖες, ὅμως, δὲν κατέστη δυνατὸ νὰ ἐπιτευχθοῦν στὴν ἐπιθυμητὴ ἔκταση. Ἔτσι ἡ δραστηριοποίηση των διαθέσιμων παραγωγικῶν συντελεστών, πού προέκυψε κυρίως ἀπὸ τὴν πίεση τῆς ἐσωτερικῆς ζήτησεως, ὀδήγησε σὲ σημαντικὴ αὔξηση τοῦ Ἐκκαθάριστου Ἐγχώριου Προϊόντος, ἡ ὁποία στὴν περίοδο 1960-1972 ἦταν κατὰ μέσο ὄρο 7,7% ἐτησίως, δηλαδή λίγο μικρότερη τῆς μέσης αὔξεσεως τοῦ Ἐκκαθάριστου Ἐγχώριου Προϊόντος τῆς Ἰαπωνίας. Ἄλλὰ ἡ δραστηριοποίηση αὐτὴ δὲν ἐξασφάλισε τὴ μέγιστη δυνατὴ ἀπόδοση καὶ – τὸ σημαντικότερο – τίς προϋποθέσεις γιὰ μακροχρόνια αὐτοδύναμη πρόοδο. Ἐκφράσθηκε μάλιστα ἀπὸ ὀρισμένες πλευρὲς ἡ ἀποψη ὅτι ἡ μεγέθυνση τῆς ἑλληνικῆς οἰκονομίας κατὰ τὴν περίοδο ἐκείνη δὲν εἶχε ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ πού ἐμφανίζει ἡ «ανάπτυξη», ὅταν ἐκδηλώνεται ὡς διαδικασία ριζικῆς κοινωνικοοικονομικῆς ἀλλαγῆς.

Ὅσα ἐπιτεύχθηκαν μετὰ τὸ 1956 καὶ μέχρι τὴν πρώτη πετρελαϊκὴ κρίση μπορεῖ, αὐστηρῶς κρινόμενα, νὰ εἶχαν ἐλλείψεις καὶ νὰ ἐστεροῦντο ὀρισμένων θετικῶν στοιχείων, τὰ ὁποῖα, ἂν ὑπῆρχαν, ὅπωςδῆποτε θὰ ἰσχυροποιοῦσαν τὴν παραγωγικότητα καί, ἐπομένως, καὶ τὴν ἀνταγωνιστικὴ ἰκανότητα τῆς οἰκονομίας. Δὲν πρέπει, ὡστόσο, νὰ παραβλέπεται ἡ συμβολὴ των ἐπιτευγμάτων αὐτῶν στὴ ραγδαία βελτίωση τοῦ βιοτικῶ ἐπιπέδου εὐρύτερων στρωμάτων τοῦ πληθυσμοῦ. Γεγονὸς εἶναι ὅτι στὴ νέα φάση ἡ γενικὴ εἰκόνα τῆς οἰκονομίας ἀλλάξε ἀρδῆν καί, πάντως, ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ τὸ παραδοσιακὸ πρότυπο. Θὰ μποροῦσε νὰ ὑποστηριχθεῖ ὅτι σὲ αὐτὴν συμπυκνώθηκε ἡ μεγαλύτερη πρόοδος πού σημειώθηκε στὴ νεώτερη ἑλληνικὴ οἰκονομικὴ ἱστορία.

*

* *

Ἀπὸ τὴν ἀνάλυση αὐτὴ προκύπτει ὅτι στὴ διαμόρφωση των κατευθύνσεων τῆς

οικονομικής πολιτικής, που υιοθετήθηκαν στη χώρα μας σε μία φάση κρίσιμη, όπως ήταν εκείνη στις αρχές της δεκαετίας του 1950, ουσιαστικά συνέβαλε ή διατύπωση αντιτιθέμενων απόψεων, ή οποία κατέστησε δυνατή την επικράτηση των προτάσεων εκείνων που χαρακτηρίζονταν από ρεαλισμό και είχαν τύχει γενικότερης αποδοχής, όχι μόνο στο εσωτερικό, αλλά και διεθνώς. Αυτό είχε ως άμεση συνέπεια την ένταξη της ελληνικής οικονομίας στην κατηγορία των χωρών που απέκτησαν πρόσβαση στους διεθνείς χρηματοδοτικούς οργανισμούς, πράγμα που κατά την εποχή εκείνη είχε μεγάλη σημασία για την επιτυχία ενός αναπτυξιακού προγράμματος. Το σημαντικότερο, όμως, είναι ότι δόθηκε ή δυνατότητα στην ελληνική οικονομία να δείξει ένα πρωτόγνωρο δυναμισμό που την οδήγησε σε επίπεδα, τα οποία αργότερα θα της επέτρεπαν να διεκδικήσει – και, τελικώς, να πετύχει – μια θέση στην εκκοσμημένη Ευρωπαϊκή Ένωση.

Είς επίμετρον, μπορούμε να αντιπαραβάλουμε όσα διαπιστώσαμε για την κατάσταση της οικονομίας, αλλά και για τις κατευθύνσεις της οικονομικής πολιτικής, στις αρχές της δεκαετίας του 1950 προς εκείνα που αντιμετωπίζουμε μισό αιώνα αργότερα, δηλαδή στις αρχές της δεκαετίας του 2000. "Όχι, διότι οι δύο αυτές κρίσιμες φάσεις παρουσιάζουν ιστορικές ομοιότητες, αλλά κυρίως λόγω των αναλογιών τους ως προς τη σύλληψη της λύσεως του οικονομικού μας προβλήματος. Έν πρώτοις, ως προς τις συνθήκες σταθερότητας της οικονομίας παρατηρούνται τα ακόλουθα: Στις αρχές της δεκαετίας του 1950, ύστερα από επανειλημμένες προσπάθειες, είχε εξουδετερωθεί, όπως είδαμε, ο έντονος πληθωρισμός που μάστιζε την οικονομία, ή δέ νομισματική σταθερότητα, που θεμελιώθηκε στην υποτίμηση του 1953 και στη συμμετοχή της δραχμής στο σύστημα του Bretton Woods, διατηρήθηκε για σχετικά μακρό χρονικό διάστημα και, συγκεκριμένα, μέχρι την πρώτη πετρελαϊκή κρίση. Στις αρχές της δεκαετίας του 2000, ή αποκλιμάκωση του μέχρι τότε ενδημούντος πληθωρισμού προήλθε, κατά κύριο λόγο, από την πίεση που ασκήθηκε στα πλαίσια της εφαρμοσθείσας πολιτικής ονομαστικής συγκλίσεως της ελληνικής οικονομίας προς την ευρωπαϊκή, σύμφωνα με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ. Έτσι, ή ένταξη της Ελλάδος στην ευρωζώνη απέτελεσε θεμελιώδη παράγοντα διατήσεως της νομισματικής σταθερότητας μελλοντικώς. Βλέπουμε, δηλαδή, ότι και στις δύο φάσεις (αρχές της δεκαετίας του 1950 και αρχές της δεκαετίας του 2000) εγκαταστάθηκαν στο οικονομικό σύστημα κατάλληλοι σταθεροποιητικοί μηχανισμοί.

Και έρχόμαστε τώρα στην αξιοποίηση των συνθηκών σταθερότητας που αποτελεί και το κύριο αντικείμενο της εξετάσεως αυτής. Διαπιστώσαμε ότι ή αποκατάσταση όμαλης νομισματικής λειτουργίας στις αρχές της δεκαετίας του 1950 χρησιμοποιήθηκε ως βάση για την εφαρμογή μίας λελογισμένης αναπτυξιακής πολιτικής, όπως εκφράστηκε με τις προτάσεις του Καθηγητή Ζολώτα, οι οποίες, σύμφωνα με

τά αποτελέσματα που προέκυψαν, έδωσαν – για μία τουλάχιστον δεκαπενταετία – τη σωστή κατεύθυνση στην πορεία της ελληνικής οικονομίας. Άλλα και στις αρχές της δεκαετίας του 2000, ό,τι απομένει να γίνει προς αξιοποίηση της ονομαστικής συγκλίσεως είναι να εφαρμοσθεί ή κατάλληλη πολιτική πραγματικής συγκλίσεως (όπως τώρα αποκαλείται ή λελογισμένη αναπτυξιακή πολιτική). Μια τέτοια πολιτική θα απέβλεπε πρωτίστως στη λήψη των αναγκαίων διαρθρωτικών μέτρων προς ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας των ελληνικών προϊόντων, ώστε η χώρα να επωφεληθεί, στον μέγιστο δυνατό βαθμό, των ευνοϊκών προϋποθέσεων που δημιουργήθηκαν από την ένταξη της στην ευρωζώνη και, φυσικά, να αποφύγει τον κίνδυνο να περιέλθει σε κατάσταση περιθωριοποίησης στον ευρωπαϊκό χώρο.

Όπως στις αρχές της δεκαετίας του 1950 ή εκβάση της αναπτυξιακής προσπάθειας κρίθηκε από την κατεύθυνση που της δόθηκε και – κατ' επέκταση – από τη σύνθεση των μέτρων με τα οποία εφαρμόστηκε, έτσι και στην παρούσα φάση το αποτέλεσμα της προσπάθειας προς επίτευξη της πραγματικής συγκλίσεως θα εξαρτηθεί από την καταλληλότητα των διαρθρωτικών μέτρων που θα επιλεγούν, υπό τον όρο, βέβαια, ότι η επιτευχθείσα σταθερότητα, παρά τις τελευταίες αντίθετες ενδείξεις, θα παραμείνει αδιατάρακτη. Αν όμως στις αρχές της δεκαετίας του 1950 το δίλημμα για την οικονομική πολιτική αναφερόταν στο αν η έμφαση θα δινόταν στην ανάπτυξη της γεωργίας ή της βιομηχανίας, σήμερα οι κρίσιμες αποφάσεις που πρέπει να ληφθούν αφορούν, σε πολύ γενικές γραμμές, πρώτον, στον βαθμό και τη μορφή της παρεμβάσεως του κράτους, σύμφωνα με τις σύγχρονες αντιλήψεις, στην οικονομική ζωή και, δεύτερον, στο περιεχόμενο και την προτεραιότητα που θα δοθεί στον κοινωνικό παράγοντα κατά τη διαμόρφωση της οικονομικής πολιτικής. Όσο και αν, εκ πρώτης όψης, φαίνεται να υπάρχει γενική συναίνεση, τουλάχιστον ως προς ορισμένες αρχές της εφαρμοστέας πολιτικής, εν τούτοις σε επί μέρους βασικά θέματα υπάρχει σοβαρή διάσταση απόψεων. Είναι, γι' αυτό, ανάγκη να καταγραφούν και αξιολογηθούν οι απόψεις αυτές, στα πλαίσια ενός εμπειριστατωμένου προγράμματος πραγματικής συγκλίσεως – αναπτύξεως, ώστε να δοθεί ή δυνατότητα – όπως έγινε και στις αρχές της δεκαετίας του 1950 – να γίνουν οι κατάλληλες επιλογές σκοπών και μέσων, που θα έγγυώνται την επίτευξη του άριστου αποτελέσματος για την ελληνική οικονομία σε μια μακροχρόνια προοπτική.

Σας εύχαριστώ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Ἀγγελόπουλος, Ἀ., «Τὸ οἰκονομικὸ πρόβλημα τῆς Ἑλλάδος», Ἀθήναι, 1946.
2. Ἀλογοσκούφης, Γ. καὶ Λαζαρέτου, Σ., «Ἡ δραχμὴ ἀπὸ τὸν Φοῖνικα στὸ Εὐρώ», Β΄ Ἔκδοσις, Ἐκδοτικὸς Οἶκος Διδάνη, Ἀθήνα, 2002.
3. Ἀνώτατον Συμβούλιον Ἀνασυγκροτήσεως, «Προσωρινὸν μακροπρόθεσμον πρόγραμμα οἰκονομικῆς ἀνορθώσεως τῆς Ἑλλάδος», Ἀθήναι, 1948.
4. Βαρβαρέσος, Κ., «Ἀνοικτὴ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν κ. Ἀλέξ. Διομήδην ἐπὶ τῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς», Ἡ Νέα Οἰκονομία, Ἀριθ. 6, Ἀπρίλιος 1947.
5. Βαρβαρέσος, Κ., «Ἀπολογισμὸς καὶ κριτικὴ τῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς τῶν τελευταίων ἐτῶν (Ἀπάντησις εἰς τὸν κ. Ἀλέξ. Διομήδην)», Ἡ Νέα Οἰκονομία, Ἀριθ. 7, Μάϊος 1947.
6. Βαρβαρέσος, Κ., «Ἐκθεσις ἐπὶ τοῦ οἰκονομικοῦ προβλήματος τῆς Ἑλλάδος», Ἀθήναι, 1952.
7. Βαρβαρέσος, Κ., «Ἡ ἀναπροσαρμογὴ τῆς δραχμῆς», Ἀθήναι, 1953.
8. Βενέζης, Η., «Χρονικὸν τῆς Τραπεζικῆς τῆς Ἑλλάδος», Ἀθήναι 1955.
9. Γουδῆ, Μ., «Ἡ ἀναπροσαρμογὴ τῆς τιμῆς τοῦ συναλλάγματος», Ἀθήναι, 1953.
10. Διομήδης, Ἀ., «Σκέψεις τινὲς ἐπὶ τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως», Ἡ Νέα Οἰκονομία, Ἀριθ. 4, Φεβρουάριος 1947.
11. Διομήδης, Ἀ., «Ἀπάντησις εἰς τὴν ἀνοικτὴν ἐπιστολὴν τοῦ κ. Βαρβαρέσου», Ἡ Νέα Οἰκονομία, Ἀριθ. 6, Ἀπρίλιος 1947.
12. Διομήδης, Ἀ., «Μιὰ δῆλωσις ἐπὶ τῆς ἀπαντήσεως τοῦ κ. Βαρβαρέσου», Ἡ Νέα Οἰκονομία, Ἀριθ. 7, Μάϊος 1947.
13. Δρακᾶτος, Κ., «Ὁ μεγάλος κύκλος τῆς ἐλληνικῆς οἰκονομίας, 1945-1955», Ἐκδόσεις Παπαζήση, Ἀθήνα, 1997.
14. Δρακᾶτος, Κ., «Ἡ πορεία τῆς ἐλληνικῆς οἰκονομίας: Παρελθὸν καὶ νέοι προσανατολισμοί», Ὁμιλία στὴν Ἑκτακτὴ Συνεδρία τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (7.12.1999).
15. Εὐελπίδης, Χ., «Σκέψεις τινὲς ἐπὶ τῆς Ἐκθέσεως τοῦ κ. Βαρβαρέσου», Ἐπιθεώρησις Οἰκονομικῶν καὶ Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν, Ἔτος 7ον, Ἰανουάριος-Μάρτιος 1952.
16. Ζίγδης, Ἰ., «Παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς Ἐκθέσεως τοῦ κ. Βαρβαρέσου», Ἐπιθεώρησις Οἰκονομικῶν καὶ Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν, Ἔτος 7ον, Ἰανουάριος-Μάρτιος 1952.
17. Ζολώτας, Ε., «Νομισματικὸν πρόβλημα καὶ ἐλληνικὴ οἰκονομία», Μελέται Οἰκονομικῆς Ἀναλύσεως, Ἀριθ. 3, Ἐκδότης: Ἀργ. Παπαζήσης, Ἀθήναι, 1950.
18. Ζολώτας, Ε., «Ἡ Ἐκθεσις τοῦ κ. Βαρβαρέσου καὶ ἡ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξις», Ἐπιθεώρησις Οἰκονομικῶν καὶ Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν, Ἔτος 7ον, Ἰανουάριος-Μάρτιος, 1952.
19. Ζολώτας, Ε., «Νομισματικὴ σταθερότης καὶ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξις», Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος, Ἀρχεῖον Μελετῶν καὶ Ὁμιλιῶν, Ἀριθ. 1, Ἀθήναι, 1958.

20. Καραβίας, Θ., «Ἡ βοήθεια τῶν ΗΠΑ πρὸς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὴν περίοδο 1944-1962», Ἐπιθεώρησις Οἰκονομικῶν καὶ Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν, τεύχος 3-4, 1964.
21. Πεσμαζόγλου, Ἰ., «Κρίσιμοι ἐπιλογαὶ οἰκονομικῆς πολιτικῆς», Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος, Ἀρχεῖον Μελετῶν καὶ Ὁμιλιῶν, Ἀριθ. 23, Ἀθῆναι, 1967.
22. Ὄργανισμός Ἀνασυγκροτήσεως, «Πρόγραμμα ἀνασυγκροτήσεως τῆς χώρας», Ἀθῆναι, 1947.
23. Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος, «Τὰ πρῶτα πενήντα χρόνια τῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος, 1928-1978», Ἀθήνα, 1978.
24. Χαλικιάς, Δ., «Ἡ ἐκβιομηχάνισις τῆς Ἑλλάδος», Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος, Ἀρχεῖον Μελετῶν καὶ Ὁμιλιῶν, Ἀριθ. 3, Ἀθῆναι, 1958.